

УДК 343.21

ПРИМІТКИ ДО СТАТЕЙ ЯК ЧАСТИНА ТЕКСТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

NOTES TO THE TEXT OF ARTICLES AS PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Загинеї З.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу досліджень проблем злочинності
у сфері службової діяльності та корупції*

Науково-дослідного інституту Національної академії України

У статті розглядаються особливості використання приміток у тексті КК України. Також піднімається питання про те, що примітки до статей виступають предметом герменевтики цього Кодексу. Констатовано, що примітки хоча й мають однакову юридичну силу з кримінально-правовими приписами, що містяться у статтях Особливої частини КК України, все ж виконують підпорядковану роль до них. Визначено особливості використання приміток у статтях Особливої частини КК України, а також висловлена точка зору про те, що у випадку, коли примітка до статті складається з декількох частин, доцільно використовувати назву «примітка перша».

Ключові слова: примітка до статей, кримінально-правовий припис, текст, герменевтика, Загальна частина, Особлива частина.

В статье рассматриваются особенности использования примечаний в тексте УК Украины. Также поднимается вопрос о том, что примечания к статьям выступают предметом герменевтики настоящего Кодекса. Констатировано, что примечания, хотя и имеют одинаковую юридическую силу с уголовно-правовыми предписаниями, содержащимися в статьях Особенной части УК Украины, все же выполняют подчиненную роль. Определены особенности использования примечаний в статьях Особенной части УК Украины, а также высказана точка зрения о том, что в случае, когда примечание к статье состоит из нескольких частей, целесообразно использовать название «примечание первое».

Ключевые слова: примечание к статьям, уголовно-правовое предписание, текст, герменевтика, Общая часть, Особенная часть.

The article discusses the features of using notes in the text of the Criminal Code of Ukraine. Also raises the issue that notes to articles are the subject of hermeneutics hereof. Stated that although the notes and have the same legal force as the criminal legal regulations contained in articles of the Criminal Code of Ukraine, yet perform a subordinate role. The features of the use of footnotes in the articles of the Criminal Code of Ukraine, and also expressed the view that when the note to the article consists of several parts it is advisable to use the title «the first note».

Key words: Comments to articles, criminal legal regulation, text, hermeneutics, General Part, Special part.

Постановка проблеми. Текстологічні особливості Кримінального кодексу України (далі – КК України) в останні роки привертають увагу все більшої кількості науковців. Адже залежно від того, як буде текстуально викладено кримінально-правовий припис, залежить адекватне з'ясування змісту відповідної заборони. Текст КК України є предметом герменевтичного аналізу. Оскільки певна частина кримінально-правових приписів викладена у примітках до статей, тому й вони стають предметом

герменевтики разом з іншими частинами тексту КК України. З'ясувати зміст окремих заборон можна з урахуванням герменевтичного аналізу приміток до статей КК України.

Стан дослідження. У теорії права загалом та у кримінально-правовій доктрині зокрема проблема використання приміток у нормативно-правових актах привертає все більшу увагу. Відзначимо в цьому напрямку ґрунтовні праці таких вчених: В.М. Баранова, О.І. Бойка, Л.М. Бойко, І.Н. Бокової, А.П. Вой-

товича, А.В. Іванчина, С.В. Ізосімова, Є.В. Ільюк, Т.В. Кашаніної, Д.С. Керімова, Д.С. Кондакова, К.К. Панька, А.С. Піголкіна, С.Н. Рубанової, М.М. Сивака, А.І. Ситнікової, Ю.В. Сомової, Ю.А. Тихомирова, В.М. Чхківадзе та інших науковців. Однак у працях цих вчених не висвітлюється проблема приміток до статей як предмета герменевтики.

Метою статті є аналіз приміток статей як частини нормативного тексту та їх значення для герменевтики КК України.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що у чинному КК України примітки до недавнього часу були характерними для статей Особливої частини цього Кодексу. Ставлення до використання приміток у статтях Загальної частини КК України к теорії кримінального права різне. Так, на думку Ю.В. Сомової не існує ніяких протипоказань до того, щоб не конструювати примітки до статей Загальної частини немає [1, с. 85]. Водночас більшість науковці вважають, що примітки не можуть використовуватися як структурна частина статей Загальної частини КК України. Наприклад, О.І. Бойко вважає, що відсутність приміток у Загальній частині є природнім, оскільки вона є набором приміток до правил застосування конкретних складів злочинів [2, с. 85]. Такої ж думки дотримується М.М. Сивак [3, с. 63].

Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [4], який набере чинності 1 вересня 2014 року, вводить як композиційну структуру тексту Загальної частини КК України примітки до статті 96-3. У ній дається поняття «уповноважена особа юридичної особи» та зазначається те, в яких випадках злочини вважаються такими, що вчинені на користь юридичної особи.

На нашу думку, примітки статей все ж не повинні використовуватися у статтях Загальної частини КК України. Адже положення цієї частини є субелементами структури кримінально-правових норм. Як зазначає В.П. Коняхін, наявність Загальної частини виявляється як прагнення законодавця «винести за дужки» найбільш загальні ознаки кримінально-правових норм з метою забезпечення економії законодавчого матеріалу, максимальної доступності таких норм для розуміння громадянами, однозначного і одностайного сприйняття відповідних норм правозастосувачем [5, с. 148]. Норми Загальної частини КК України виконують специфічні внутрішні функції, тобто вони є складовими частин гіпотез, диспозицій і санкцій таких норм Особливої частини КК України [5, с. 147]. Фактично відповідні кримінально-правові приписи Загальної частини КК України є примітками до статей Особливої частини цього Кодексу. Також зауважимо, що примітки хоча й мають однакову юридичну силу з кримінально-правовими приписами, що містяться у статтях Особливої частини КК України, все ж виконують підпорядковану роль до них. У процесі як правозастосування, так і герменевтики кримінального закону, примітки починають

«діяти» та використовуватися лише після того, коли починає застосовуватися стаття, на яку поширюється дія примітки. У чинному КК України примітки займають належне місце саме у структурі тексту статей Особливої частини КК України. А тому, на нашу думку, недоцільно виокремлювати примітки у структурі статей Загальної частини цього Кодексу.

Звернемо увагу на таке, здавалося б незначне питання, як знаки пунктуації при побудові приміток. У чинних на сьогодні статтях Особливої частини КК України, якщо вони складаються з декількох частин, на початку першого абзацу примітки до статті законодавець використовує термін «Примітка», далі ставить крапку, після якої вказує порядковий номер «1». Наприклад, примітка до статті 149 складається з трьох частин:

«Примітка. 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти...

2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти...

3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати...».

Тому у більшості випадків у науковій та навчальній літературі можна почути такі вирази, як «частина друга примітки до ст. 149 КК України». Очевидно, за аналогією зі структуруванням частин статей.

Однак у ст. 96-3 КК України законодавець використовує дещо інший підхід до побудови нумерації примітки до цієї статті. Спочатку використовується слово «Примітка» далі ставиться її порядковий номер «1» (без крапки перед цифрою):

«Примітка 1. Під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти...

2. Злочини, передбачені статтями..., визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи...».

Так, фактично у цій статті ми будемо читати: «примітка один (чи перша) до ст. 96-3 КК України». На нашу думку, саме такий підхід є більш правильним. Навіть у тих примітках, які структурно поділяються законодавцем на декілька частин, вони не є якимось монолітним утворенням, як, наприклад, стаття КК України. У ній завжди поміщається однотиповий законодавчий матеріал (навіть у тих випадках, коли різні частини статті передбачають самостійні склади злочинів). Тому й ми використовуємо найменування «частина перша статті 149 КК України». На нашу думку, кожна цифра самостійної частини примітки до статті, яка ставиться законодавцем на початку відповідного абзацу, позначає не її окрему частину (або пункт). Вона використовується для позначення самостійної примітки. Тому потрібно говорити «Примітка один (перша) до статті 149 КК України». На підтвердження нашої пропозиції вкажемо і на те, що в більшості випадків, коли примітка статті поділяється законодавцем на декілька частин, у них передбачаються примітки різних видів. Наприклад, у примітці 1 та 2 до ст. 149 КК України передбачається дефініція понять, а у примітці 3 до цієї статті – норма особливої дії. Тому той спосіб ви-

користання розділових знаків та цифр приміток до статей, який буде мати місце у ст. 96-3 КК України, має бути поширений на всі статті, які вміщують примітки. Але лише з таким уточненням, що перед наступними цифрами має використовуватися термін «примітка» без крапки. Тому якщо примітка складається з декількох частин, то законодавець повинен використовувати такий прийом її побудови:

«Примітка 1. ...»

Примітка 2. ...».

Якщо законодавець не виділяє у примітках частини, то він повинен на початку використати термін «Примітка» та поставити після нього крапку:

«Примітка. ...».

Як зазначалось вище, правова природа норм Загальної частини КК України та приміток до статей Особливої частини КК України практично однакова. Тому й у випадку інтерпретації положень відповідного кримінально-правового припису з використанням примітки до статті необхідно з'ясувати, чи поширюється дія цієї примітки на відповідну статтю. Особливо це стосується тих приміток, які охоплюють декілька статей Особливої частини КК України. Якщо примітка не застосовується до конкретної статті, то вона повинна інтерпретуватися безпосередньо виходячи з кримінально-правового припису, та на підставі норм Загальної частини КК України. Наприклад, у примітці й до ст. 364 КК України закріплено дефініцію поняття «службова особа» щодо статей 364, 368, 368-2 та 369 КК України. Це означає, що ця примітка не поширюється на ті статті розділу XVII Особливої частини КК України, в яких суб'єктом злочину є службова особа. Наприклад, це ст. 366 КК України «Службове підроблення». Непоширення на неї примітки 1 до ст. 364 КК України означає, що службова особа як суб'єкт цього злочину буде розумітися у тому значенні, яке надає законодавець поняттю «службова особа» у частинах 3 та 4 ст. 18 КК України. Тобто, згідно з нормативним положенням Загальної частини КК України. Відповідне розуміння зустрічаємо і в правових висновках Верховного Суду України, вкладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави неоднакового застосування кримінального закону. Так, у правових висновках з кримінальних справ передбачено, що «службові особи юридичних осіб приватного права мають визнаватися суб'єктами службового підроблення – злочину, передбаченого ст. 366 КК, попри те, що визначення поняття службової особи, яка дається у примітці до статті 364 КК для окремих злочинів у сфері службової діяльності, не поширюється на осіб, які вчинили службове підроблення. До цього злочину належить застосовувати положення частини третьої ст. 18 КК України, у якій дається загальне (універсальне) визначення поняття «службова особа» [6].

Однак можуть бути випадки, коли чинність примітки поширюється на конкретну (конкретні) статтю (статті) Особливої частини КК України, а в інших статтях відповідний термін також використовується. На нашу думку, у процесі герменевтики криміналь-

но-правових норм потрібно використовувати загально-нотеретичні положення кримінального права. Тобто, у таких випадках відповідне поняття належить до оціночних. А його зміст визначається з урахуванням конкретних матеріалів кримінального провадження. Наприклад, у примітці 3 до статті 364 КК України закріплена дефініція поняття «істотна шкода». У цій примітці зазначається, що істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Водночас у частинах 2 та 3 статті 209-1 КК України наслідок відповідних суспільно небезпечних діянь описаний за допомогою термінологічного звороту «істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб». У цій статті відповідне поняття належить до оціночних.

Можуть траплятися випадки, коли у примітці до статті Особливої частини КК України дається визначення поняття, яке використовується у регулятивному законодавстві. А в цьому законодавстві закріплена його дефініція. Наприклад, згідно з приміткою 1 до ст. 201 КК України до бюджетних коштів як предмета цього злочину належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування. Однак відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджетні кошти (кошти бюджету) – це належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету (пункт 11). А витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів (пункт 14), надходження бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів (пункт 37) [7]. Кримінально-правове розуміння бюджетних коштів фактично охоплює лише надходження бюджету, оскільки у примітці першій до ст. 210 КК України передбачається, що це кошти, які включаються до бюджетів відповідних рівнів. У той час як видатки бюджету до предмета злочину, передбаченого ст. 210 КК України, не належать. На нашу думку, застосовуватися повинна кримінально-правова норма, оскільки злочинність та караність діяння визначаються лише у КК України. Без внесення змін у примітку першу до ст. 210 КК України норма регулятивного законодавства у кримінально-правовій площині застосовуватися не може.

Висновки. Таким чином, примітки є частиною тексту КК України, а тому разом зі статтею Особливої частини цього Кодексу є предметом герменевтики кримінального закону. Тому вивчення закономірностей формування приміток до статей є запорукою адекватного з'ясування змісту кримінально-правової заборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сомова Ю.В. Примечания в уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.В. Сомова. – Н. Новгород, 2009. – 223 с.
2. Бойко А.И. Система и структура уголовного права : В 3-х т. – Том III: Системная среда уголовного права / А.И. Бойко. – Ростов н/д : Изд-во СКАГС, 2007. – 508 с.
3. Сивак М.М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.М. Сивак. – К., 2013. – 290 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 року № 314-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – ст. 183.
5. Коняхин В.П. теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В.П. Коняхин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 348 с.
6. Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 40012 КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD000297F93](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD000297F93) – Заголовок з екрана.
7. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> – Заголовок з екрана.